

Československo od revoluce k rozdělení státu

Jako ve všech ostatních revolucích je ponaučením i československého listopadového převratu roku 1989 zkušenost, že největší a nejzásadnější chyby revoluce udělá hned na svém začátku...

Prezentace přehledně shrnuje základní problémy přelomového období nastíněné ve studii Jana Urbana „*Ztracená šance – Československo 1990-1992*“.

Není klasickou uzavřenou výukovou prezentací, ale vzhledem k povaze tématu slouží jednotlivé otázky a závěry spíše jako podnět k přemýšlení či rozvíjení diskusí na téma nedávného dějinného období...

Tento materiál vznikl v rámci dotace MŠMT: Program na podporu činnosti nestátních neziskových organizací působících v oblasti předškolního, základního, středního a základního uměleckého vzdělávání v roce 2012.

Nevyhnutelnost krize roku 1989

- **krize komunistického režimu v Československu byla nevyhnutelná?**
- **zastihla všechny segmenty československé společnosti naprosto nepřípravené, bez programu, myšlenek a výhledu do budoucnosti**
- **platí to pro minuskulní elitu československého disentu, také pro čtyřicet let kovanou elitu komunistické moci či odbornickou elitu takzvané šedé zóny**

Nepřipravenost vůdců KSČ

- od okupace v roce 1968 režim ovládala stejná skupina funkcionářů, koncem 80. let už strnulá a neschopná reagovat na dramatické změny
- **sovětské komunistické impérium kolabovalo jako systém**

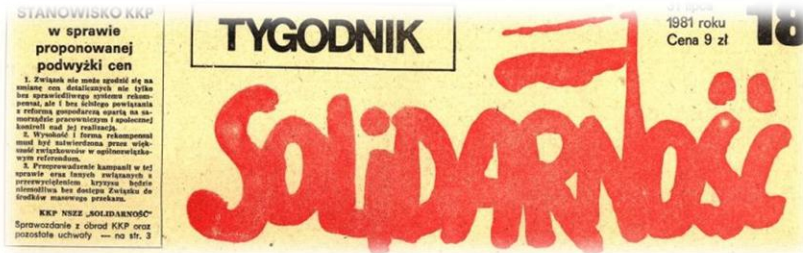
- **v Polsku** si antikomunistická opozice vynutila rozhovory u kulatého stolu a zvítězila v parlamentních volbách, **Maďaři** otevřeli hranice s Rakouskem
- počátkem listopadu 1989 se zhroutil i komunistický režim v bývalé **NDR**
- **vedení KSČ bylo paralyzováno a udržovalo se u moci už jenom přetrvávajícím strachem obyvatelstva z represí...**

- **normalizační KSČ**, jejíž legitimita stála a padala s udržením mýtu o oprávněnosti zničení „kontrarevoluce“ v roce 1968, **se na nevyhnutelnou krizi nedokázala a neuměla připravit**
- **čistky po roce 1968** – ze strany vyhozeno přes půl milionu převážně mladších, vzdělanějších a proreformních členů!
- zbavila se možnosti reformy zevnitř a vytvořila naopak **pro okamžik jakékoliv budoucí krize velký potenciál opozice**
- **KSČ odmítala jakoukoliv možnost politiky v rámci reálného rozložení sil a vlivů** (oproti maďarským či polským komunistům)
- proto odmítla také Gorbačovovu perestrojku, a právě proto **musela v okamžiku střetu selhat a kapitulovat**

Nepřipravenost disentu

- byl československý disent velmi slabý?
- tvrdé jádro disentu v Československu mělo podle poznatků dobře informované StB padesát až šedesát lidí, s nanejvýš šesti stovkami aktivních spolupracovníků v zemi s 15 miliony obyvatel!

- polská Solidarita měla ve čtyřicetimilionové populaci deset milionů členů otevřeně vystupujících proti režimu!
- diskuse o změně politických poměrů vlastně neexistovaly
- i v posledních dvou letech se **aktivity disentu soustřeďovaly na organizování petic a výzev k dialogu se stávající mocí**

Nepřipravenost šedé zóny

- šedá zóna byla většinou společnosti, která se v komunistickém režimu snažila žít normální životy mimo jakýkoliv náznak konfliktu s existující mocí
- vzdělanější a schopnější část musela vyvažovat touhu získat a rozvíjet odbornou kvalifikaci a společenskou prestiž s nutností neustále a **na požádání prokazovat neochvějnou loajalitu k režimu**

- vytvořila si dokonalou schopnost **oddělovat v každém jednotlivci profesní kvalitu od charakterových vlastností**
- odbornost se stala štítem pro **vyhýbání se společenské zodpovědnosti**, která v jiných společnostech neoddělitelně patří k výbavě elit
- **odborné elity tedy samy sebe vědomě vzdalovaly politice a nemohly se proto na žádnou krizi připravit...**

„Čtyřicet let jsme hráli divadlo, protože jsme si mysleli, že tím lidem pomáháme. Tak teď zkusíme pomoci tím, že hrát přestaneme...”

Jiří Kodet na prvním setkání herců, divadelníků a filmařů v Realistickém divadle

- **studenti a herci** bezprostředně po zásahu na Národní třídě **17. listopadu 1989 převzali zodpovědnost** a stali se pro tuto zvláštní chvíli **skutečnou elitou činu**
- vystoupení studentů a divadelníků dalo rebelii přes noc **celonárodní strukturu, organizační síť i mimořádně silný étos obrany dětí** – univerzitní fakulty a divadla jsou najednou svobodným územím

- když se po pár dnech váhání k rebelii přidali i **zaměstnanci Československé televize a rozhlasu**, byl s okupačním režimem takzvané „normalizace“ konec

OF jako sebeobranná aliance

- v okamžiku svého vzniku bylo Občanské fórum výhradně sebeobrannou aliancí všech, kdo se odhodlali postavit zkompromitovanému vedení KSČ – **spojující tmel této aliance bylo přemýšlení o tom, „koho nechceme“**
- překotnost mocenských změn vlastně už nikdy nedovolila, aby se svobodná programová diskuse většiny společnosti o tom, „co chceme“, stala sjednocující politickou vizí a akcí

- jednání o vyklizení a obsazení mocenských pozic jinak nereformovaného a nezničeného komunistického systému
- namísto politicky zodpovědného budování Občanského fóra jako razantního suveréna historické změny se jeho vedení samo brzy rozpustilo obsazováním desítek komunisty uvolněných exekutivních funkcí
- stačilo, že se k moci konečně dostali „dobří lidé“, kteří „mají pravdu“, všechno ostatní mělo „jít samo“...

Pět základních problémů

- Vývoj na začátku roku 1990 přinesl potřebu vyřešit pět základních problémů dalšího postupu:
- **Co udělat s Komunistickou stranou?**
- **Co se Státní bezpečností?**
- **Jakou ekonomickou reformu?**
- **Jak v česko – slovenských vztazích?**
- **Jakou roli má hrát Občanské fórum?**

- nejzávažnějším politickým rozhodnutím počátečního období OF bylo **přihlášení se k takzvané právní kontinuitě** – všechny zákony komunistické ČSSR zůstaly v platnosti až do jejich změny novým parlamentem

- na jedné straně to jistě dělalo situaci klidnější, na druhé to však v řadě oblastí zpomalilo životně nutné změny...

- vedení OF odmítlo jít do možné konfrontace (např. v NDR demonstranti okamžitě obsadili budovy státní bezpečnosti Stasi) a **StB tak získala řadu týdnů času, ve kterých zničila většinu nejdůležitějších archivních materiálů**

Co udělat s KSČ?

- diskuse o možnostech zakázat KSČ ve vedení OF, **převládá názor, že po porážce v listopadu 1989 buď sama rychle vymře, anebo se dokáže zreformovat** v normální socialistickou stranu (jako to již dříve udělali komunisté polští nebo maďarští)
- Václav Havel diskusi shrnul – k zákazu viditelně chybí „společenská objednávka“, na řešení **bude dostatek času, není potřeba o něm rozhodovat okamžitě...**

KSČ nebyla pod dostatečným tlakem

- měla a mohla být KSČ rozvrácena zevnitř, anebo zakázána, aby z jejích prostředků vznikl fond na odškodnění statisíců obětí její čtyřicetileté nadvlády?
- nejdůležitějším požadavkem společnosti po skončení války nebo dlouhého vnitřního konfliktu je **nastolení pocitu spravedlnosti a pocitu, že nový režim udělá všechno, co bude v jeho silách, aby nespravedlnost a zlo byly pojmenovány** a obětem se dostalo jménem státu důstojné omluvy a zadostiučinění

- **byla KSČ vystavena dostatečnému tlaku?** aby se skutečně vyrovnala s vlastní minulostí, a zbavila se alespoň slova „komunistický“ ve svém názvu, které je dodnes považováno za urážku obětí komunistických režimů...

Co udělat se Státní bezpečností?

- **StB byla pro komunistický režim klíčovým nástrojem pro udržení moci**, prorůstala celým politickým i hospodářským systémem a byla úzce **propojena se sovětskými zpravodajskými službami**
- po listopadu 89 proto panovala velká obava z pokračování jejího vlivu, **likvidace StB byla považována za jeden z hlavních úkolů**
- ministr Richard Sacher – mírný postup proti StB, pod tlakem ji v únoru 1990 formálně zrušil, ale stovky důstojníků nadále pobíraly plat!
- v dubnu 1990 otevřená roztržka vedení OF s prezidentem – po dramatických jednáních byl **konečnou likvidací StB pověřen** nově dosazený náměstek ministra, disident **Jan Ruml**
- několik měsíců ztraceného času však stačilo ke zničení a ukrytí velkého množství zpravodajských materiálů vhodného pro pozdější kompromitace...
- **StB byla nakonec zákonem prohlášena za zločinnou organizaci**

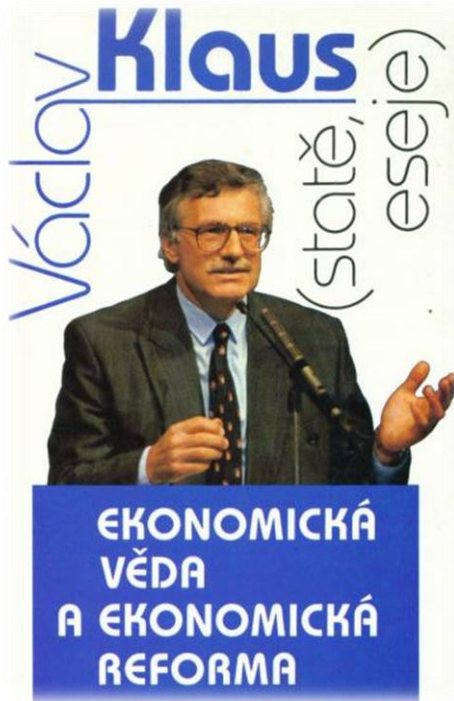
Nutnost ekonomické reformy

- nutnost ekonomické reformy byla zjevná od samého začátku převratu, **hospodářství se potýkalo se stále většími problémy**, výhodou bylo, že na rozdíl od řady jiných postkomunistických zemí **Československo nemuselo splácet velké zahraniční dluhy** a bylo naopak věřitelem
- **komunistické vyvlastnění prakticky všeho soukromého majetku všech občanů**, totální vyvlastnění církví a násilná kolektivizace zemědělství, bylo základem starého režimu, **z majetku se stala ideologická kategorie**
- po roce 1989 proto nevyhnutelně musel být nalezen rychlý **způsob, jak uměle vytvořenou bezprávní masu nikomu nepatřícího „národního“ majetku znovu přerozdělit**

Jakou ekonomickou reformu zvolit?

- **reforma** měla být vrcholem výsostného národního a státního strategického zájmu, stala se však **obětí politikaření a soupeření** úzkého kroužku **nových polistopadových politiků**
- v časové tísní skupina Václava Havla vybrala pro její uskutečnění protežovanou skupinu nepříliš známých **ekonomů z Prognostického ústavu Akademie věd** a skupinku komunistů pragmatiků v čele s Marianem Čálfou

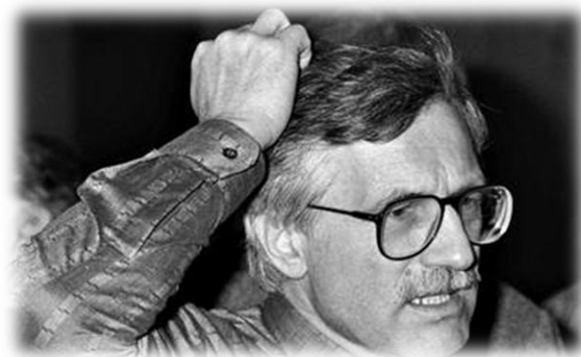

- **Václav Klaus** prezidenta Havla oslnil svojí hranou loajalitou a vystupováním natolik, že ho prosadil jako svého osobního ekonomického poradce
- **ideologizace a mocenské prosazování reformy** napomohly v nárůstu protičeských nálad a pozdějšímu rozpadu Československa
- „ekonomická reforma“ se stala **nedotknutelnou ideologickou modlou**, která vynesla Václava Klause do čelných pozic české politiky

„Musíme to udělat tak rychle, aby nás právníci nemohli dohonit...“

Václav Klaus

- **Václav Klaus dlouho odmítal restituce**, podle něj dávaly příliš velký prostor a vliv právníkům, a do „transformace“ vnášely „mimoekonomické faktory“ – **spravedlnost, náprava křivd či praktické ohledy nehrály žádnou roli** – přijatelný byl jenom zjednodušený a čistě ideologický koncept marketingové, politicky výhodné, **kupónové privatizace**
- **nechuť k československému exilu**, odmítnutí expertízy profesora Oty Šika a jeho dvacetiletých zkušeností ze špičkových světových ekonomických diskusí o možnostech transformací centrálně řízených ekonomik

„Dopadne to špatně. Ti chlapci nevědí o ekonomii nic. Myšlením to jsou zastydlí marxisté, sociální inženýři, kteří jsou přesvědčeni, že stačí jenom najít a mocensky prosadit jedinou správnou novou ideologii – a všechno pak půjde samo. Jenomže takhle to nefunguje. Nejde jim o to, aby hospodářství prosperovalo. Chtějí jenom moc...“

Ota Šik, profesor na prestižní švýcarské univerzitě v Sankt Gallen

Důsledky ekonomické reformy

- volby v červnu 1990 legitimizovaly **mocenské pozice nových klientelistických skupin**, které spolu už nebyly schopny vést diskusi
- česká společnost domnělou „**pravicovost**“ ekonomické reformy přijala se stejnou drogovou závislostí na ideologii, s jakou přijímala „**levicovost**“ takzvaného reálného socialismu...

- **ztráty z vědomě mlhavé privatizace** ve prospěch vyvolených devadesátých let se počítají **ve stovkách nedohledatelných miliard**
- **k moci se propracovaly regionální oligarchie, spojující brzy ekonomickou a politickou moc**, často i za cenu spolupráce s organizovaným zločinem a kontrolou části soudů, policie, univerzit a médií...

Jakou roli má hrát Občanské fórum?

- **napětí od jara 1990** – skupina kolem prezidenta Václava Havla viděla v OF přímou mocenskou konkurenci, **Občanské fórum bylo jako politická síla postupně paralyzováno** a prakticky bylo „mrtvé“ už od červnových voleb
- **pokus o dohodu v OF** – po vyhraných svobodných volbách by vznikly uvnitř každého poslaneckého klubu OF ve federálním a národním parlamentu zárodky dvou nových politických stran – „**umělé levice**“ a „**umělé pravice**“, ty by uvnitř těchto klubů předem dohadovaly povinný většinový kompromis

- na prvním zasedání Federálního shromáždění si poslanci odhlasovali pouze platy - a více než pětitydenní dovolenou
- po volbách v červnu 1990, ve chvíli, kdy se rozhodovalo o budoucnosti státu, jeho ekonomických a politických základech, si dovolenou najednou vybrali prezident, federální vláda a parlamenty
- poslední zbytky revoluce spáchaly sebevraždu?

- **leden 1991** – na posledním společném sněmu formálně **skončilo dlouhé umírání Občanského fóra**, smutná ilustrace historické nezodpovědnosti českých elit okamžiku
- obhájci Václava Klause vykládají zánik OF jako ukončení etapy jaksi nepřírozeného revolučního zmatku nestrukturovaných hnutí a počátek konečně „normálního“ politického vývoje

- z rozpadlého OF vznikly dva „nové“ politické subjekty – **Občanská demokratická strana** a **Občanské hnutí**, vedené ministrem zahraničí **Jiřím Dienstbierem** (po volbách 1992 zmizelo ze scény)
- ODS nevznikla jako normální politická strana, jejím původním smyslem a programem bylo postavit **Václavu Klausovi** mocenskou oporu v jeho osobním souboji s Václavem Havlem – šlo o moc či o program?

Jak v česko-slovenských vztazích?

- česko-slovenská otázka byla prubířským kamenem změny k demokracii v listopadu 1989, selhali v ní všichni...
- **na české straně bylo Československo považováno za „náš společný stát“, a teprve po listopadu 1889 se s překvapením zjistilo, že tomu tak na slovenské straně není**
- pro slovenskou nacionalistickou emigraci, slovenské komunisty a populistické politiky všech barev se **národní otázka stala nejlacinějším výtahem k moci**
- za více než rok jednání nikdo na obou stranách **nedokázal soužití ve společném státě představit veřejnosti jako pozitivní koncept**, jako stát, který je pro všechny zúčastněné výhodnější, bohatší a mocnější
- chybou bylo i to, že prezident Havel po svém zvolení odjel na Slovensko jako nová hlava státu až po několika měsících a čtyřech zahraničních cestách – **protihavlovská demonstrace v Bratislavě**

- **Mečiarova nová interpretace slovenské suverenity, nadřazené všemu a odmítající všechno společné**, byla na slovenské straně legitimizována a zvítězila
- **momentální politické reprezentace obou stran nakonec v roce 1992 rozdělily společný stát velmi hladce** – po téměř osmdesátiletém soužití, a ve chvíli rozdělení i proti vůli dvou třetin občanů na obou stranách

- slovenské elity projevily, opožděně a možná stejně neprozíravě, jako české elity v roce 1918, svoji jinak naprosto legitimní vůli a dosáhly státní samostatnosti
- **byla obnovena česká státnost českým elitám vlastně vnucena?**
- poprvé v historii získali Češi pro sebe etnicky čistý stát bez jakékoliv konkurence...

Další vybraná literatura a odkazy

František Emmert: *Sametová revoluce*, Computer press 2009

Jiří Suk: *Labyrintem revoluce - Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*, Prostor 2009

Občanské fórum, den první - Vznik OF v dokumentech a fotografiích, ÚSTR 2009

Jan Rychlík: *Rozpad Československa*, Vydavatelství AEPRESS, 2002

Jan Rychlík: *Rozdělení Československa 1989 – 1992*, Vyšehrad 2012

Lubomír Kopeček: *Éra nevinnosti - Česká politika 1989 – 1997*, Barrister & Principal 2010

Lubomír Kopeček: *Fenomén Václav Klaus - politická biografie*, Barrister & Principal 2011

<http://www.czechoslovakia1989.cz/>

<http://www.totalita.cz/>

<http://www.moderni-dejiny.cz/>

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10101491767-studio-ct24/212411034000013-1992-rozpad-ceskoslovenska/>